

Cari Açık Krizi Senaryolarında Öncü Göstergelerin Güvenirliliği: Kayıt Dışı Ekonomi ve GSYİH İlişkisi¹

Reliability of Leading Indicators in Current Account Deficits Crisis Scenarios: Relationships between Informal Economy and GDP

Fatih YÜCEL

Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, İİBF, İktisat ABD, (fatihyucel@nigde.edu.tr)

ÖZ

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Krizler, Cari İşlemler Açığı, Kayıt Dışı Ekonomi, Öncü Göstergeler

Bu çalışmanın amacı, cari işlem açıkları kriz tahmininde kullanılan “cari işlem açığının GSYİH’ya oranı” öncü göstergesinin kayıt dışı ekonomi varlığında geçerliliğinin araştırılmasıdır. Analizde Türk Ekonomisi 2001-2011 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Araştırmanın ulaşılmış olduğu bulgu, “cari işlem açığının GSYİH’ya oranı” öncü göstergesinin, kayıt dışı ekonominin yüksek düzeyde olduğu Türkiye için bir kriz sinyali içermeye netlik oluşturmadığı yönündedir. Elde edilen bu çıkarımın bu alandaki iktisat literatürüne yorumsal bir katkı olduğu düşünülmektedir.

ABSTRACT

Keywords:

Economic Crisis, Current Account Deficits, Informal Economy, Leading Indicators

The purpose of this study is Investigation the validity of “current account deficit to GDP ratio” leading indicator (Which is used for estimation of the current account deficits crisis) in the presence of the informal economy. 2001-2011 annual data are used for Turkish Economy In the analysis. The findings shows that, “current account deficit to GDP ratio” leading indicator does not strongly crisis signal under the high presence of the informal economy for Turkish Economy. The findings are crucial contribution for economic literature in the field of current account deficits crisis

1.GİRİŞ

Dünya ekonomisi tarihinde ortaya çıkışı, gelişmesi ve sonuçları açısından birbirleriyle benzerlikleri ve farklılıkları olan birçok kriz yaşanmıştır. Ülke ekonomilerinin uluslararası ekonomik sisteme entegrasyon süreçleri kriz kırılmalı ve geçişgenliğini artırmıştır. Son yıllarda yaşanan krizlerin neredeyse ortak özelliği küresel entegrasyondan dolayı ülke ekonomileri arasında “domino etkisi” oluşturmalarıdır. Domino etkisi gerçeği altında ülke ekonomileri, olası kriz sinyalleri karşısında daha kriz çıkmadan farklı şiddetlerde sarsıntılar yaşamaktadırlar. Bunun altında yatan en önemli neden, ifade edildiği üzere kriz sinyallerini yansıtan öncü göstergelerdir.

Bir ekonomi olağan ve beklenen seyrinde ilerlerken sadece bir ya da birkaç öncü göstergeye bakılarak kriz beklentisi bütün ekonomi için dinlendirilmekte ve ekonominin olmayan bir kriz içine sürüklenmesine neden olunmaktadır. Ancak üzerinde durulması gereken nokta; öncü göstergelerin bütün ekonomiler için aynı geçerlilikte gerçek kriz sinyali olup olmadığıdır. Ülke ekonomileri tıpkı bir canlı gibi bir birinden farklı karakteristiklere sahip olduğu gerçeği yapılan sına ve araştırmalarda çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Klasik doktrinin evrensel kuralları ve birçok varsayımının bu yanılığının yaşanmasına neden olduğu tartışmaları güçlü biçimde devam etmektedir. Bu varsayımlardan biri de “homojenlik” ilkesidir. Bir zamanlar krizlerle boğuşan ülkelere IMF’nin her ülke için aynı reçeteyi önermesi de bu ilkenin bir yansıması olarak birçok iktisatçı tarafından ifade edilmiştir. Öncü gösterge yaklaşımlarında da ülke ekonomileri homojen nitelikteymiş gibi görülmekte ve bir ülkede test edilmiş ve başarıya ulaşmış öncü gösterge(ler) diğer ülkeler içinde geçerli kabul edile gelmiştir. Bu yaklaşım nedeniyle özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri uzun soluklu şoklara maruz kalmıştır.

Ancak burada tüm öncü göstergelerin her bir ülke ekonomileri için geçerli olmadığı gibi bir sonuca ulaşmak bilimsel mantığa ters düşeceğini de ifade etmek yerinde olacaktır. Asıl ulaşılmak istenen nokta, genel olarak geçerliliği ve

¹ Bu çalışma 10-16 Eylül 2012 tarihleri arasında Tetova/Makedonya’da düzenlenen “4. Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi”nde sunulan “Kriz Senaryolarında Cari İşlemler Açığı, GSYİH, Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişkiler: Öncü Gösterge Güvenirlilikleri Açısından Bir Değerlendirme” başlıklı bildiri esas alınarak yapılmıştır.

odaklandığı kriz türünü önceden tespitte kullanılışlığı genel kabul görmüş olan öncü göstergelerin dikkate alınan ülkenin ekonomik özellikleri ve karakteristiklerine uygun olarak dizayn edilip ve yorumlanarak eşik değerlerin yeniden tespit edilmesi gerektiğidir.

Bu çalışmanın amacı, cari işlem açıklarından kaynaklanan krizlere yönelik olarak literatürde oluşturulan öncü göstergelerden “cari işlem açığının GSYİH’ya oranı (CA/GSYİH)” öncü göstergesinin kayıt dışı ekonomi varlığında geçerli olup olmadığı sorusunun araştırılması olacaktır.

2.ÖNCÜ GÖSTERGELER VE EŞİK DEĞERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Makroekonomik değişkenlerin birbirleriyle olan etkileşimleriyle ekonomin içinde bulunduğu durum ve gelecekte izleyeceği trend hakkında bilgiler veren tahmin/öngörü/değerlendirme yardımcılara öncü gösterge denilmektedir. Literatürde ele alınan konulara göre öncü değişkenler farklılık arz eder. Buna göre literatürde öncü göstergeler genelde, döviz kuru ve ödemeler dengesi göstergeleri, parasal ve finansal göstergeler ve reel sektör olmak üzere üç ana başlık altında toplanmış ve bunlar Tablo 1’de özetlenmiştir (Yücel ve Kalyoncu,2010:58).

Tablo 1: Öncü Göstergeler

Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi Göstergeleri	Parasal ve Finansal Göstergeler	Reel Sektör Göstergeleri
a.Reel Döviz Kuru	a.(Kısa Vadeli Dış Borç.)/(Rezervler)	a.İmalat Sanayi Üretim Endeksinin Büyümesi
b.İhracatın Büyümesi	b.Merkez Bankası Döviz Rezervlerinin Büyümesi	b. Reel Sektöre Yönelik Banka Kredileri
c.İthalatın Büyümesi	c.(M2Y/Rezervler)’in Büyümesi	c.İmalat Sanayi Haftalık ya da Aylık Çalışma Saati
d.Cari İşlemler Dengesi	d.Reel Mevduat Faizleri	d.İşsizlik Oranı
e.Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	e.Toplam Mevduatların Büyümesi	e. Reel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları
f.(Cari Açık)/(GSYİH)	f.Borsa Endeksinin Büyümesi	f. Yatırımlar/ GSYİH
g. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı: (İhracat/İthalat)	g.M2/M2Y	g.Kapasite Kullanım Oranı
h.Net Hata Değişim Oranı	h.Toplam Yurtiçi Kredilerin Büyümesi	h.Stoklardaki Değişme
ı. (İhracat/ GSYİH)	ı.Reel Ankes (M1) Fazlası	
j. (İthalat/ GSYİH)	j.Paranın Reel Değer Artışı(Doğan,2006:199)	
	k.Hisse Senedi Fiyatları	
	l.Enflasyon Oranı	

Kaynak: Yücel ve Kalyoncu,2010:58

Öncü göstergeler, dikkate alındıkları alanlara göre; olası krizlerin önceden tespit edilmesi, ortaya çıkabilecek sorunların ve bunların maliyetlerinin en aza indirgenmesi, ekonomilerin olası krizlere karşı açıklık ve duyarlılıklarının belirlenmesi ile tüm bu gelişmelere karşı nasıl ve hangi tür önlemler alınması gerektiği konularında oldukça etkili bilgiler sunar.

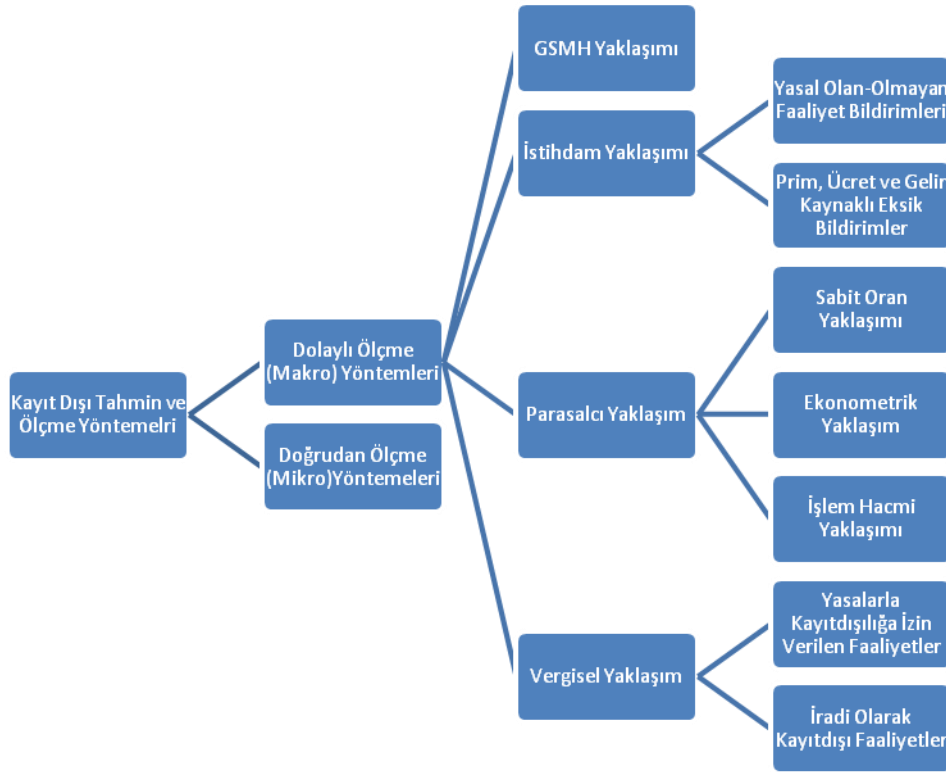
Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli olan noktalar öncü göstergeleri oluşturan verilerin ne kadar sağlıklı oldukları ve kriz sinyali olarak algılanabilecek eşik değerlerinin nasıl belirlendiğidir. Bu noktada Karaçor ve Alptekin (2006) finansal kriz üzerine yaptıkları çalışmalarında Kaminsky, Lizondo ve Reinhart (1997) ve Bussier ve Fratzzscher (2002) atıfta bulunarak optimal kriz sinyallerinin eşik değerleri ve olası hataları hakkında şu bilgileri vermişlerdir: “*Krizi önceden tahmin etmeye yönelik göstergelerin kriz sürecinin habercisi olabilmesi için kritik değerler arasında seyir izlemesi gerekir. Bu değerlere göre makroekonomik politika seçimine gidilir. Kaminsky, Lizondo ve Reinhart’ın yaklaşımına göre, (KLR) her bir değişken analiz edilerek optimal eşik değerleri hesaplanır...Sinyal yaklaşımında esas olan konu, optimal kritik değer ne olduğunu bulabilmektir. Modelin sinyal verme sıklığı, optimal kritik değer in düşüklüğü ile alakalıdır. Optimal kritik değer ne denli düşükse model o kadar sık sinyal verecektir. Tabi bununla birlikte muhtemel yanlış sinyal verme sayısı da optimal kritik değer in düşüklüğüne bağlı olarak artış gösterecektir. Bu ikinci tip hatadır. Optimal kritik değer in yüksek tutulması her ne kadar yanlış sinyal alımını engellese de bununla birlikte bazı krizlerin de öngörülemezliği*

riskini beraberinde getirebilecektir. Bu da birinci tip hatadır. Kaminsky, Lizondo ve Reinhart'ın tanımlamasına göre birinci tip hata, olası iyi sinyallerin içinde iyi sinyaller olarak hesaplanırken, ikinci tip hata ise, olası kötü sinyaller içerisinde kötü sinyallerin yüzdesi olarak ifade edilmektedir” (Karaçor ve Alptekin, 2006:242-243). Buradan da anlaşıldığı üzere yapılan bu değerlendirmeler öncü gösterge seçimi ve eşik değerlerin tespiti ve sonuçları açısından kayda değer bilgiler vermektedir.

Buraya kadar ki süreçte gösterge tespiti ve eşik değerleri hakkında bilgiler verildi. Gösterge tespiti ve eşik değerlerin belirlenmesi yanında bir diğer önemli nokta da gösterge olarak seçilen büyüklüklerin hesaplanmasında ve oluşturulmasında kullanılan verilerin açıklığı ve kesinliği durumudur. Ancak burada çalışmanın amacının dışına çıkmamak için bir kısıt koymak gerekmektedir. Çünkü Tablo 1’de de sunulduğu üzere çeşitli kriz türlerine göre çok sayıda öncü gösterge mevcuttur. Çalışmanın amacı çerçevesinde bu öncü göstergelerden cari işlemler açısından kaynaklanan krizlerin tespiti için kullanılan CA/GSYİH oranı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın takip eden bölümünde bu öncü göstergede yer alan GSYİH verisinin hesaplanması ve kayıt dışı ekonominin bu hesaplamadaki etkisi tartışılacaktır. Böylece, CA/GSYİH öncü göstergesinin eşik değerinin kayıt dışı ekonomi altında nasıl tespit edilmesi gerektiği konusunda bilgilere ulaşılmış olacaktır.

3.KAYIT DIŞI EKONOMİ VE ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Literatürde kayıt dışı ekonominin konusunda oldukça farklı tanımlar yer almaktadır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır; Feige (1989)’e göre, “ulusal gelir ve üretim hesaplarında kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetler ve mali gelir” (İkiz,2000:6), Sargent (1979), “ulusal gelir hesaplarına kayıtlı olmayan faaliyetler”, Schneider ve Enste (2002) “resmi olarak hesaplanan GSMH’ya katkıda bulunacak ekonomik faaliyetlerin tümü”. Bhattacharyya (1999), “dolanımdaki veri para miktarında hesaplanan potansiyel milli gelir ile kayıtlı gelir arasındaki fark, kayıtlı olmayan milli gelir” olarak tanımlamaktadır (Sugözü,2008:3). Tanımlardan da anlaşıldığı üzere kayıt dışı ekonomi, resmi olarak ulusal hesaplarda görünmeyen gelir getiren her türlü ekonomik faaliyetin gerçekleştirildiği ekonomi olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 1.Kayıt Dışı Ekonomin Tahmini ve Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomin tahmininde kullanılan iki kısım ölçme yöntemi vardır. Bunlar doğrudan ve dolaylı ölçme yöntemleri. Ögünç ve Yılmaz (2000:7-15), Ilgın (2002:146-149), Işık ve Acar (2003:122-125), Us (2004:16-22), Saraç (2012:88-91) çalışmalarından özetle bu yöntemler şu şekilde sunulabilir;

I. Doğrudan Ölçme (Mikro) Yöntemleri

Doğrudan ölçme yönteminde en çok kullanılan araç anket vb. uygulamalarıdır. Anket uygulamasının güvenilirlik açısından iki temel eksikliği bulunmaktadır;

Birincisi, kayıt dışılık genel olarak yasal sınırların dışında kalan iktisadi faaliyet ve davranışlara dayandığından dolayı uygulanacak anket sonuçları gerçeği yansıtmayan veriler elde edilmesine neden olacağından güvenilirlikleri tartışmalı olmaktadır.

İkincisi, anketler mikro temellidir ve seçilen örneklem belli işkollarını kapsayacağından elde edilen sonuçların sektörel ya da ülke bütününe kapsamı söz konusu olmayacaktır. Ancak her iş koluna uygulanan anketler birleştirilerek bir genelleme yapılabilecek bu da sağlıklı olmayacaktır.

II. Dolaylı Ölçme (Makro) Yöntemleri

Bu yöntemde makro ekonomik göstergeler veri olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan doğrudan ölçme yöntemine göre kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü tahminde daha sağlıklı bir yöntemdir. Dolaylı ölçme yöntemi, GSMH Yaklaşımı, İstihdam Yaklaşımı, Vergisel Yaklaşım ve Parasal Yaklaşımından oluşmaktadır.

a. GSMH Yaklaşımı

GSMH'nın hesaplanmasında gelir, üretim ve harcama yöntemleri kullanılmaktadır. Bu durumda hangisi kullanılırsa kullanılsın kayıt dışı ekonomi olmayacağı varsayımı altında aynı sonucun elde edilmesi beklenir. Ancak, yapılan hesaplamalar üç yöntemin sonucu farklı büyüklüklerde gerçekleşmiştir. Bu sonuç ekonomide ciddi bir kayıt dışı ekonominin varlığını ortaya koymaktadır. Fakat, sözkonusu farklar, istatistikçiler tarafından istatistiksel hata olarak giderilmekte; bu sebeple GSMH yaklaşımı ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sağlıklı bir rakama ulaşmak mümkün olmamaktadır. Ülkemizde, hesaplamalarda kullanılacak verilerin, halkın ekonomi dışı (yastık altı) tasarruf alışkanlıkları gibi nedenlerden dolayı sağlıklı toplanmasındaki güçlükler bu yöntemin kayıt dışı ekonomi tahmininde kullanılması kısmi bilgiler sunacaktır.

b. İstihdam Yaklaşımı

Bu yöntemde, nüfusun sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimine bakılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında tahminde bulunulmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemde göre, işgücü arzındaki artış hızı ile istihdamın artış hızının aynı olması beklenmektedir. Fakat istihdam/nüfus oranı, işgücü/nüfus oranından daha yavaş artıyorsa, işgücünün istihdam edilemeyen kısmı ya işsizliğin artışına katkı sağlıyor ya da istihdamın kayıt dışı kesiminde yer alıyor anlamına gelmektedir.

Kayıt dışı istihdamın oluşmasında istihdam faaliyetlerden tamamen beyan edilmeyenler yasal ve yasal olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır; yasal olmayan kısım suç ekonomisinde yapılan faaliyetler diğeri de yasal olup da resmi olarak beyan edilmeyen ise ek ders verme, resmi işte çalışırken ek iş faaliyetlerinde bulunma, işportacılık vb. faaliyetlerdir. Bir diğer kayıt dışılık ise pirim, ücret ve gelirlerin bir kısmının eksik beyana konu olma durumlarıdır.

c. Vergisel Yaklaşımlar

Bu yöntemde, başka amaçlar için toplanmış olan vergiler ile ilgili verilerden hareketle kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesine çalışılmaktadır. En yaygın kullanılan yöntem ise vergi inceleme sonuçlarından hareketle kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesidir. Ayrıca, teorik vergi oranları ile efektif vergi oranlarının karşılaştırılması ile de kayıt dışılığın tahmin edilmesi mümkün olmaktadır (İlgin, 1999: 65). Kayıt dışı ekonomiyi değilse de, ekonomik faaliyetlerin vergilendirilemeyen bölümünü ölçmeye yarayan bu yöntemde, mükelleflerin beyan ettikleri matrahlar ve vergi incelemeleri sırasında tespit edilen farklar esas alınarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır.

Vergisel yaklaşımda kayıt dışılığa yol açan iki durum söz konusudur. Birincisi, yasal düzenlemelerden kaynaklanan vergi muafiyetlerinde defter ve belge tutmak zorunluluğunun olmaması bu tür faaliyetlerin kayıt dışında kalmasına neden olmaktadır. İkincisi ise iradi olarak kayıt dışı bırakılan faaliyetler olarak vergi idaresinde kaydı bulunan, ancak, defter ve belgelerinde ticari faaliyetlerinin bir kısmı yer almayan mükelleflerin varlığıdır. İradi olarak gerçekleşen vergi dışında yer alma, kayıt dışılığa neden olmaktadır.

d. Parasal Yaklaşım

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü parasal istatistikler kullanılarak da ölçülmektedir. Parasal yöntemde, sabit oran, işlem hacmi ve ekonometrik yöntemler olmak üzere üç farklı ölçme yöntemi kullanılmaktadır.

i. Basit Parasal Oran (Sabit Oran) Yöntemi

İlk olarak Cagan (1958) tarafından, kullanılan ve Gutmann (1977) ve Feige (1989) tarafından geliştirilen bu yöntemde prensip olarak, herhangi bir yıl kayıt dışı ekonominin olmadığı baz yıl olarak seçilmekte, ancak, başka objektif bir ölçü yoksa, anlamlı sonuçlar elde edebilmek için, yıllar itibari ile dolaşımdaki paranın vadesiz mevduata oranını gösteren oranın değerinin en düşük olduğu yılın baz yılı olarak seçilmesi gerekmektedir (İlgin, 1999: 56). Bu yöntemde yapılan varsayımlar;

- kayıt dışı kesimin olmadığı bir dönemin var olduğu kabul edilmekte
- dolaşımdaki paranın mevduata oranının zaman içinde sabit kaldığı
- Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracı peşin paradır.
- Dolaşımda kullanılan para, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kullanılan para miktarının toplamına eşittir
- Genelde baz yılı olarak, dolaşımdaki paranın vadesiz mevduata oranının en küçük olduğu yıl alınmakta, bu yılda kayıt dışı ekonominin ihmal edilebileceği varsayılmaktadır.

Basit parasal oran yönteminde hesaplama şu şekilde yapılmaktadır (Saraç,2012:89-90); toplam vadesiz mevduata (D) göre dolaşımdaki toplam para miktarının (C), diğer bir deyişle ($k = C/D$) oranındaki değişmelerin kayıt dışı ekonomideki hareketlerden kaynaklandığı ve bu oranın yükselmesinin ise kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü gösterdiği kabul edilmektedir.; Y = milli gelir, C = dolaşımdaki para miktarı, D = vadesiz mevduat, $k = C/D$, u = kayıt dışı, o = kayıtlı kesim olarak üzere kayıt dışı ekonomi (Y_u) (8) no.lu denklemle hesaplanmaktadır;

$$Y_u = Y_o * (C - k_o * D) / (k_o + 1) * D \quad (1)$$

Paranın dolaşım hızının (v) kayıtlı ve kayıt dışı kesimlerde aynı olduğu, (C/D) oranının düşük olduğu yılda kayıt dışı ekonominin bulunmadığı varsayılmaktadır. Eğer incelenen dönemdeki herhangi bir yılda kayıt dışı ekonominin büyüklüğü biliniyorsa, (C/D) oranının en düşük olduğu yılda kayıt dışılık olmadığı varsayımı gerek olmadan da, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün bilindiği taban yılına göre diğer yıllardaki kayıtdışı ekonominin büyüklüğü elde edilebilmektedir.

ii. İşlem Hacmi Yöntemi

Bu yöntemde, Fischer'in miktar teorisi eşitliği kullanılarak işlem hacminin milli gelire oranındaki değişikliklerden kayıt dışı ekonominin büyüklüğü öngörülmeye çalışılmaktadır. Hesaplamalarda, çek ve senetle yapılan ödemeler de dikkate alınırken, paranın dolaşım hızı, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı kabul edilmektedir. Fiege (1989) tarafından geliştirilen işlem hacmi yönteminde, M = para miktarı, V = paranın dolaşım hızı, P = fiyatlar genel seviyesi, T = ekonomide toplam işlem miktarı, k = toplam işlemlerin milli gelire oranını, V_c = nakit paranın dolaşım hızı, V_d = mevduat dolaşım hızını göstermek üzere ($MV = PT$) eşitliği ile gösterilen Fisher Miktar Teorisinden hareketle kayıt dışı ekonomi (2) no.lu denklem ile tahmin edilmektedir;

$$Y_u = \frac{(C * V_c + D * V_d)}{k} - Y_o \quad (2)$$

Yukarıdaki denkleme göre, belli bir dönemdeki kayıtdışı ekonomik büyüklüğünün tespit edilebilmesi için toplam ödemelerin (MV) ve (k) oranının bilinmesi gerekmektedir. (k)'nın değeri için basit parasal yönteminde olduğu gibi kayıtdışı ekonominin olmadığı bir dönemin tespit edilmesi ve o dönem için (k) değerinin esas alınması gerekmektedir. Bu oran tespit edildikten sonra ve bu değer zaman içerisinde değişmediği varsayımı altında (V_c) ve (V_d) hızları da ilgili yıllar için kayıtdışı ekonominin değeri ortaya konulabilmektedir (Şapçı, 2006: 40-2 aktaran Saraç, 2012:90-91)

iii. Ekonometrik Yöntem

Bu yöntemde, nakit para talebi ekonometrik yöntemlerle, birtakım belirleyici faktörlere bağlı olarak tahmin edilmekte ve elde edilen sonuçlar, bazı varsayımlar yapılarak kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesinde kullanılmaktadır.

4.KAYIT DIŞI EKONOMİ VE GSYİH İLİŞKİSİ

Tanım itibarıyla GSYİH ise ülkedeki yerleşiklerce belli bir dönemde üretilen ve ticarete konu olan mal ve hizmetin cari fiyatlardan hesaplanan parasal değer olarak ifade edilmektedir. Anlaşıldığı üzere GSYİH, kayıt altında yapılan ve ticaret konu olan ekonomik faaliyetlerin bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle bir ülkenin ulusal gelirinin resmi ve kayıt altına alınmış kısmını kapsamaktadır.

Ancak kayıt dışı ekonominin varlığı altında sadece resmi kayıtlar yoluyla elde edilen GSYİH rakamı ve büyüklüğü tam olarak gerçeği yansıtmadığı literatürde üzerinde konsensüse varılmış bir vurgudur.

Tahmin edilen kayıt dışı ekonominin kayıt altına alındığı varsayımıyla hesaplanacak GSYİH rakamı elbette daha öncesine göre daha büyük olacaktır. İşte bu durumda bir ülke için dikkate alınacak olan ve içerisinde GSYİH verisini de içeren öncü göstergelerin gerçeği yansıtmaması, tahmin edilen kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve bunun hesaplamada dikkate alınmasıyla mümkün olacaktır.

İstatistiksel bilgi açısından bakıldığında eksik ve/veya hatalı veri kaynaklarından elde edilen veriler yoluyla oluşturulan göstergeler kullanıldıkları politikalarda ve alınacak önlemler kararı ile uygulamalarında başarısız ve istenmeyen sonuçlara yol açması kayıt dışılığın önemli olumsuz etkilerindedir (DPT, 2001:6).

Kayıt dışı ekonominin dikkate alınmadan yapılan hesaplamalarda öncü göstergelerin eşik değer sınaması ve yorumlaması da oldukça ciddi hata ve yanılgılara neden olacağı dikkatlerden kaçmaması gereken bir husus olarak kabul edilmelidir. Olası yanılma ve hatalar bir ekonominin büyüklüğü çerçevesinde -özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki gibi küçük ya da orta büyüklükteki ekonomiler için- telafisi zor hatta mümkün olmayacak yüksek maliyetli sonuçların ortaya çıkmasına yol açabileceği göz ardı edilmemesi gerek bir durumdur.

GSYİH hesapları yapılırken, öncü göstergeler için “*kayıt dışı ekonomi tahmini içerilmiş GSYİH*” hesabının da yapılması gerekliliği bu çalışmanın ilgili literatüre en önemli katkısı olarak ifade edilebilir.

Literatürde kayıt dışı ekonomi ile ulusal gelirin yıllar arasındaki değişimi ifade eden büyüme arasındaki ilişkiye yönelik oldukça yoğun çalışma mevcuttur. Ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif yönlü ilişki bulgusuna ulaşan çalışmalara sayfa kısıtından dolayı örnek olarak; Ram (1986), Aschauer (1989), Dowrick (1996), Sanchez-Robles (1998), Terasawa ve Gates (1998), Fan ve Rao (2003), Esfahani ve Ramires (2003), Schneider (2005), Nikopour vd. (2008). Çalışmalarda, kayıt dışı ekonominin büyümeye, olumlu büyümenin de kayıt dışını artırıcı etkisi bulunmuştur. Ulaşılan bir sonuç olarak büyüyen ekonomilerde tahmin edilen kayıt dışı ekonomi oranı da arttığı söylenebilir (Yurdakul,2008:219).

Literatürde Türkiye üzerine kayıt dışı ekonomi tahminlerini içeren çalışmalar ve elde edilen bulgular Tablo 2’de rapor edilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahminlerini İçeren Çalışmalar

Yazar(lar)	Yöntem	Dönem GSMH%
Kırcı (2006)	Parasal yaklaşım	2005: 33,0
	MIMIC	1970-2005: 33,0
İlgın (2002)	Sabit Oran Yaklaşımı	1968-1980: 36,0
		1981-1990: 35,6
		1991-2001: 59,0
		1968-2001: 45,0
	Vergi yaklaşımı	2001: 65,7
	Parasal yaklaşım	1998:82,5
	Parasal yaklaşım***	1993:54,3
Yurdakul (2008)	Parasal yaklaşım	1985-2006: 33,2 2006 : 51,1
Altuğ (1999)*	Kayıt dışı ücret yaklaşımı	1992 : 35
Derdıyok (1993)*	Parasalcı yaklaşım	1984: 27,3
	Vergi yaklaşımı	1991:40,4
Hakioğlu (1987)*	Parasalcı yaklaşım	1984: 137,8
	Ekonometrik***	1989:18
Özsoylu (1993)*	Gsmh yaklaşımı	1990: 7,5
	Parasalcı yaklaşım	1993: 12,9
	İşlem hacmi yaklaşımı	1990: 8,5
Kasnakoğlu (1993)*	Parasalcı yaklaşım	1990: 9,33
Temel vd (1994)*	Vergi yaklaşımı	1991: 16,4
Öğünç ve Yılmaz (2000)	Ekonometrik	2000: 46,2
Akalın ve Kesikoğlu (2007)*	Genişletilmiş oran yöntemi	2005: 14-134
Derdıyok (1993)	Vergi yaklaşımı	1989: 46,9
Koşar (1996)	Nakit oran	1995: 36,2
	İşlem hacmi yaklaşımı	1995: 56,7
Çetintaş ve Vergil (2003)	Parasal yaklaşım	1971-2000: 22
DİE (2004)	Parasal yaklaşım	1980-2000: 23,9
Savaşan ve Schneider (2005)**	MIMIC	2005: 35,2
Baldemir, Gökalp ve Avcı(2005)**	MIMIC	2003:10,8
Koçoğlu***	Duyarlılık Analizi	1987:19,6-26,50
Tandırcıoğlu (2002)**	Parasal yaklaşım	2002: 45
* İlgili çalışmalar Yurdakul (2008:208) çalışmasından alınmıştır.		
** İlgili çalışmalar Kırcı (2006:20) çalışmasından alınmıştır.		
*** İlgili çalışmalar DPT(2001:11) çalışmasından alınmıştır.		

Tablo 2 incelendiğinde Koşar (1996), Ilgın (2002) ve Yurdakul (2008) çalışmalarında kayıt dışı ekonominin GSMH'nın %50'sine yaklaştığı ve hatta bazı dönemler için de aştığı görülmektedir.

5. TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİ VE CARI İŞLEMLER AÇIĞI KRİZ ÖNCÜ GÖSTERGESİ İLİŞKİSİ

“Türkiye’de kayıtdışı ekonominin önemli bir büyüklük olduğu ve dikkate alınmamasının, GSMH gibi makro ekonomik göstergelerin hesaplanmasında sapmalara sebep olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle GSMH hesaplarında kayıtdışı ekonomik faaliyetler doğrudan ve dolaylı yöntemler geliştirilerek kapsanmaya çalışılmaktadır” (DPT,2001:24).

Ekonomik kriz türleri içinde en sık rastlanan kriz türlerinden olan Cari işlemler açığı krizi için literatürde en sık kullanılan öncü gösterge CA/GSYİH oranıdır. Bu öncü göstergede GSMH değil GSYİH serisi kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada kayıt dışı ekonomi varlığı net faktör gelirlerinin GSMH çıkartılarak hesaplanan GSYİH serisi için tahmin edilecektir. Buradan hareketle, Fiege (1989), Ilgın (1999) ve Saraç (2012) çalışmalarına takiben (1) No’lu formül kullanılarak Basit Parasal Oran Yöntemiyle Türkiye için 2001-2011 yıllık dönemi kayıt dışı ekonomi tahmini Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Türkiye için Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini

Yıl	C	D	C/D	$C_0=k_0*D$	Y_0	Y_u	(Y_u/Y_0)
	(Dolaşım. Para)*	(Vadesiz Mevduat)*		2001 için $k_0 \approx 0,6$	(Nominal GSYİH)*	(Kayıt Dışı Ekonomi)	%
2001	15813174	24593015	0,67	14149809	240224082	10206842	17,6
2002	23865027	30091017	0,79	18054610	350476090	40524003	49,1
2003	34625697	40880722	0,85	24528433	454780659	70204855	66,2
2004	48184480	57429669	0,84	34457801	559033025	83511567	60,9
2005	64123639	79004523	0,81	47402714	648931712	85839536	55,1
2006	86866746	97655199	0,89	58593119	758390785	137233207	72,2
2007	93504206	101878070	0,92	61126842	843178421	167478969	80,5
2008	114545774	127312413	0,90	76387448	950534250	178059994	74,6
2009	129279977	152113805	0,85	91268283	952558579	148771693	64,3
2010	160732078	201926623	0,80	121155974	1103749801	135204179	49,8
2011	196545775	250133972	0,79	150080383	1298202600	150722960	46,5

*Veriler TL olup TCMB veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir

Literatürde cari işlemler krizi sinyali olarak öncü gösterge eşik değeri tespitlerinde net rakamsal konsensüs bulunmamaktadır. Ancak, kriz eşik değerini CA/GSYİH oranının %4 ila %6 arasında olduğunu ileri süren çok sayıda çalışma mevcuttur (Pıçak vd.2009, Kruger, Osakwe ve Page 1998, Derrick ve Salvatore 2000, Summer 2004, Chamon, Manasse ve Prati 2007, Yücel ve Kalyoncu 2010). Ülkelerin büyüklükleri ve kendi sosyo-ekonomik yapılarına göre bant aralığı değişmektedir.

Ancak yapılan bu çalışmalarda kayıt dışı ekonomi varlığına hiç değinilmemiştir. Bu durum ilgili literatür açısından eksiklik olarak nitelendirilebilir.

Tablo 4’de Türkiye için Tablo 3’de verilen veriler kullanılarak “*Kayıt Dışı Ekonomi İçerilmiş GSYİH*” hesaplaması yeniden yapılmış ve öncü gösterge CA/GSYİH oranı yeniden tespit edilmiştir.

Tablo 4: Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Altında Cari İşlem Açığı Öncü Göstergesi

(1) YIL	(2) GSYİH (\$)	(3) CARİ AÇIK (CA) (\$)	(4) CA/ GSYİH	(5) Tahmini kayıt dışı oranı %GSYİH	(6) kayıt dışı ekonomi tahmini içerilmiş GSYİH	(7) CA/ GSYİH
2003	303187106000	7515000000	2,47	0,6623	503987926304	1,49
2004	391205755773	14431000000	3,68	0,6091	629489181615	2,29
2005	481760736451	22309000000	4,63	0,4007	674802263547	3,30
2006	527392757302	32249000000	6,11	0,7224	908381285177	3,55
2007	645125035195	38434000000	5,95	0,8053	1164644226038	3,30
2008	731743071594	41524000000	5,67	0,7463	1277842925924	3,24
2009	612972058559	13370000000	2,18	0,6434	1007358281035	1,32
2010	729130290644	46643000000	6,39	0,4978	1092091349326	4,27
2011	771688255662	77236000000	10,00	0,4652	1130677632195	6,83

GSYİH ve CA verileri ABD doları cinsinden hesaplanmıştır.

(2) ve (3) no'lu sütunlardaki ABD doları cinsinden mevcut GSYİH ve Cari Açık verileri kullanılarak (4) no'lu sütunda cari açık öncü göstergesi hesaplanmıştır. (6) no'lu sütunda ise (2) ve (5) no'lu sütunlardaki veriler kullanılarak **Kayıt Dışı Ekonomi İçerilmiş GSYİH** serisi tahmin edilmiştir. Tahmin edilen bu seri ile (3) no'lu sütunda yer alan cari açık serisi kullanılarak cari açık öncü göstergesi (7) no'lu sütunda yeniden hesaplanmıştır.

Tablo 4 sonuçları değerlendirildiğinde kayıt dışı ekonomi dikkate alınmadan yapılan öncü gösterge oranları 9 yıllık period içinde 2003,2004 ve 2009 yıllarında eşik değerler çerçevesinde *zayıf sinyal*; 2005 yılında *orta derece sinyal*; 2006, 2007, 2008, 2010 yıllarında *güçlü sinyal* vermekte iken 2011 yılında ise cari açık krizinin çoktan çıkması gerektiği sinyalini içermektedir. Fakat 2012'nin ilk altı ayını geçmiş olmamıza rağmen ekonomide cari açık krizi patlak vermemiştir.

“**Kayıt Dışı Ekonomi İçerilmiş GSYİH**” hesaplamasıyla elde edilen öncü gösterge oranlarına incelendiğinde 2010 için orta sinyal gözlenirken güçlü sinyal varlığı 9 yıllık period içinde sadece 2011 gözlenmiştir. Bu durumdan elde edilebilecek sonuç ise cari açığın sürdürülebilir ve kabul edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir. Çünkü üst üste güçlü sinyal veren ülkelerde cari açık krizinin çıktığı literatürden bilinen bir durumdur.

6. BULGULAR VE SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi dikkate alınmadan yapılan öncü gösterge oran hesaplamalarında 9 yıllık periodun 6'sında içinde üst üste güçlü sinyallerin olması mevcut literatüre göre Türkiye'de cari açık krizinin çoktan çıkmış ve gelişmiş olmasını sonucunu vermektedir. Ancak böyle bir kriz durumunun halen ortaya çıkmamış olması bu çalışmanın hipotezini doğrular niteliktedir.

“**Kayıt Dışı Ekonomi İçerilmiş GSYİH**” hesaplaması içeren öncü gösterge oranları Türkiye'de yıllar itibarıyla değil de sadece 2011 için güçlü sinyal taşınması cari açığın sürdürülebilirliğinin bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Bu çalışmada elde edilen bütün veriler, ulaşılan bulgular ve yorumların ışığı altında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kayıt dışı ekonomi varlığı tüm ekonomiler için geçerli olduğu ilgili literatürde üzerinde konsensüse ulaşılmış bir olgudur.
- Kayıt dışı ekonomi varlığını içermeyen GSYİH ve GSMH hesaplamalarıyla elde edilen göstergelerin güvenilirliklerinin doğru sonuçlara ulaşmayı sağlamadığı düşünülmektedir.
- GSYİH ve GSMH hesaplamalarına kayıt dışı ekonomi dahil edilmesi gerekmektedir.
- Kriz sinyalleri olan öncü göstergelerin ekonomilerin geleceği açısından ciddi önemleri vardır.
- GSYİH ve GSMH içeren öncü gösterge hesaplamalarında “**Kayıt Dışı Ekonomi İçerilmiş GSYİH ve GSMH**” verileri kullanılmalıdır.
- Kayıt dışı ekonomi varlığını içermeyen GSYİH ve GSMH hesaplarının kullanıldığı gösterge eşik değerlerinin “**Kayıt Dışı Ekonomi İçerilmiş GSYİH ve GSMH**” verileri kullanılarak yapılan modellemeler ve hesaplar için yeniden belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

- Bu çalışmada elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar çalışmanın hipotezini destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- ASCHAUER, D.(1989), "Is Public Expenditure Productive", *Journal of Monetary Economics*, 23:177-200.
- BHATTACHARYYA, D. K. (1999), "On The Economic Rationale of Estimating The Hidden Economy", *The Economic Journal*,109, 348-359.
- BUSSIÈRE, M. .CHRISTIAN, M. (1999), "Political Instability and Economic Vulnerability", *IMF Working Paper 99/46*, IMF, Washington.
- ÇETİNTAS, H., VERGİL, H. (2003), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini", *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 4 (1).
- DERDİYOK, T. (1993), "Türkiye'nin Kayıtdışı Ekonomisinin Tahmini", *İktisat Dergisi*, Mayıs.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (2004), *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2001), *Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara
- DOWRICK, S. (1996), "Estimating the impact of government consumption on growth: growth accounting and endogenous growth models" *Empirical Economics* 21 (1):163-186.
- ESFAHANI, H.S.,RAMIREZ, M.T. (2003), "Institutions, Infrastructure and Economic Growth", *Journal of Development Economics* 70:443-477.
- FAN, S., RAO, N. (2003), "Public Spending in Developing Countries: Trends, Determination, and Impact", *EPTD, discussion papers*, No. 99, International Food Policy Research Institute (IFPRI).
- FEIGE, L. E. (1989), "Underground Economies, Tax Evasion and Information Distortion", Cambridge.
- GUTMANN, P. (1977), "The Subterranean Economy", *Financial Analysts Journal*, 33(6):26-27-34.
- ILGIN, Y. (1999), Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları, Uzmanlık Tezi, DPT, No.2492, Ankara
- ILGIN, Y.(2002), "Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum" *Planlama Dergisi*, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, Ankara.
- İŞİK, N., ACAR, M. (2003), "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (Temmuz-Aralık),117-136.
- İKİZ, A. S. (2000), "Kayıtdışı ekonomi ve Türkiye'de ekonomik büyüme üzerine etkileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- KAMİNSKY G., LİZONDO, S., REINHART, C. M. (1997), "Leading Indicators of Currency Crises", *IMF Working Paper*, No:79, Washington DC.
- KARAÇOR, Z., ALPTEKİN, L.(2006), "Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi", *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 13 (2).
- KIRCI, N. (2006), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- KOŞAR, F.(1996) "Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- NIKOPOUR, H., SHAH H. M., SCHNEIDER, F. (2008), "The shadow economy Kuznets's curve: panel data analysis", *MPRA paper*, N.12956.
- ÖĞÜNÇ, F., YILMAZ G.. (2000) "Estimating the Underground Economy in Turkey", CBRT Research Department Discussion Paper,
- PIÇAK M., YILMAZ S., GİRAY, Y. (2009) "Küresel Ekonomik Sistemde Finansal Krizleri Önleme ve Yönetme Sorunsalı", *Mevzuat Dergisi*, 12(137), Mayıs.
- RAM, R. (1986) "Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data", *American Economic Review*, 76(1):191-203.
- REAGLE, D., SALVATORE, D. (2000) "Forecasting Financial Crises in Emerging Market Economies", *Open Economies Review*, 11 (3):247-259.
- SARAÇ, T. B. (2012), "Kayıt Dışı Ekonomi ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği (2001/1-2011/2)", *Sosyoekonomi Dergisi*, 2:81-104.
- Sanchez-Robles, Blanca (1998) "Infrastructure Investment and Economic Growth: Some Empirical Evidence", *Contemporary Economic Policy* 16:98-108.
- Schneider, Friedrich (2005) "Shadow Economies around the World: What do we really know?", *European Journal of Political Economy* 21(3):598-642.
- Schneider, Friedrich ve Enste, Dominik (2002) "Hiding in the Shadows The Growth of the Underground Economy", *IMF Economic Issues*, No.30, March.

YÜCEL

- Sargent, Thomas J. (1979) "Causality, Exogeneity, and Natural Rate Models: Reply to C. R. Nelson and B. T. McCallum", *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, 87(2), April.
- Sugözü, İbrahim Halil (2008) "Kayıt dışı ekonomiyi önlemede vergi politikaları (1980-2004 Türkiye örneği)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Konya.
- Terasawa, Katsuaki L., ve Gates, W.R. (1998) "Relationships between Government Size and Economic Growth: Japan's Reforms and Evidence from OECD", *International Public Management Journal* 1(2):195-223
- Us, Vuslat (2004), "Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği" *Türk Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2004/17.
- Yurdakul, Funda (2008) "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi: Bir Model Denemesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(4)
- Yücel Fatih ve Kalyoncu Hüseyin (2010) "Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri Ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi*, 159:53-69.